

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С.Сковороди

Г.С. Сковорода і духовне оновлення українського суспільства

Матеріали науково-практичної
конференції

За загальною редакцією
члена-кореспондента АПН України, д.п.н., проф. В.А.Лозової,
д.п.н., проф. Л.А.Штефан

Харків-2005

ББК 74.03 (4УКР) - 8

С 44

Редакційна колегія:

Прокопенко І.Ф. – академік АПН України, д-р пед. наук, професор;

Троцько Г.В. – чл.-кор. АПН України, д-р пед. наук, професор;

Лозова В.І. – чл.-кор. АПН України, д-р пед. наук, професор;

Дмитренко Т.О. – д-р пед. наук, професор;

Золотухіна С.Т. – д-р пед. наук, професор;

Попова Л.Д. – кандидат пед. наук, професор.

Затверджено вченою радою

Харківського національного педагогічного

університету імені Г.С.Сковороди

Протокол № 2 від 29.04.05

Г.С. Сковорода і духовне оновлення українського суспільства:
Матеріали науково-практичної конференції /За заг. редакцією члена-кореспондента АПН України, д.п.н., проф. В.А.Лозової, д.п.н., проф. Л.А.Штефан. – Харків, 2005. – 132с.

У збірнику аналізуються погляди Г.С. Сковороди з проблем навчання, виховання, самовиховання, самореалізація особистості та підготовки вчителя-вихователя. Розкривається взаємозв'язок ідей українського просвітителя з сьогоденням.

© Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди, 2005

Г. ХОТКЕВИЧ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ Г. СКОВОРОДИ НА СЛОБОЖАНЩИНІ

М.М. Данилюк

У період модернізації освіти в Україні актуального значення набуває потреба вивчення й використання педагогічної спадщини минулого. Одним із шляхів відродження та розвитку національної системи освіти є дослідження особливостей викладацької діяльності Г. Сковороди на Слобожанщині. Серед тих, хто звертався до цієї педагогічної проблеми, був видатний слобожанський педагог і просвітянин Г. Хоткевич, який у 1920 році розглянув особливості педагогічної діяльності Г.Сковороди та розкрив головні її аспекти у збірці „Григорій Савич Сковорода”.

Науковий аналіз широкого кола джерел показав, що питання вивчення педагогічної спадщини Г. Сковороди та Г. Хоткевича найбільш змістовно досліджувались у дисертаційних роботах Г. Гребінної «Педагогические взгляды Г.С. Сковороды» (1956); Н. Роман «Формування музичної культури молоді в творчій і педагогічній діяльності Г. Хоткевича» (2000); С. Бакай «Музично-педагогічні ідеї та просвітницька діяльність Г.С. Сковороди на Слобожанщині» (2004).

Особливий інтерес для педагогічної науки представляє праця Г. Хоткевича «Григорій Савич Сковорода», бо в ній охарактеризовано викладацьку й просвітницьку діяльність народного вчителя, підкреслено практичну значущість його педагогічних поглядів, представлено життєвий шлях та вибрані місця з творів і листів Г. Сковороди.

Здійснюючи згадане видання, Г. Хоткевич вважав, що перечитуючи відібрані й систематизовані ним твори Г. Сковороди, учнівська молодь матиме змогу відновити в своїх серцях найкращі почуття, до яких спонукав їх видатний український філософ. Автор сподівався, що повчання Г. Сковороди робитимуть читачів кращими, чутливішими до чужого болю, справедливішими й мудрішими. Варто звернути увагу на те, що не лише у прагненнях зробити світ добрішим виявилася спільність педагогічних поглядів Г. Хоткевича і Г. Сковороди. Їх об'єднала палка любов до слобожанської землі, спорідненість поетичних творчих натур, натхнення плідна просвітницька праця, спрямована на користь українському народові.

Досліджуючи біографію Г. Сковороди, Г. Хоткевич прийшов до висновку, що необхідність учити людей супроводжувала талановитого народного просвітянина протягом усього життєвого шляху. Саме у навчанні молоді Г. Сковорода бачив своє покликання та головну мету існування. Детально розглядаючи особливості його викладацької діяльності в Переяславському колегіумі (1753-1754 рр.), Г. Хоткевич зазначав, що для Г. Сковороди то була

„перша спроба приложити до діла свої знання – і він із жаром взявся за діло” [3, 11].

Г. Хоткевич доводить, що Г. Сковороді подобається викладацька діяльність. Так, філософ натхненно й задоволено читав учням лекції, додаючи до них частку своєї душі. Доцільно підкреслити, що такий підхід до змісту навчання викликав рішучу критику з боку керівництва навчальним закладом. Але Г. Сковорода був принциповою людиною, відмовився змінити стиль викладання і опинився без роботи та засобів існування. Аналізуючи педагогічну діяльність у колегіумі, Г. Хоткевич прийшов до висновку: „Не шукав він (Г.С. Сковорода – М.Д.), як бачимо, багатств земних. А при своїй великій науці міг мати й багатство” [3, 12].

Педагог підтримував сквородинівську теорію морального виховання молоді, яка ґрунтувалася на формуванні позитивного ставлення як до життєвих обставин, так і до оточуючих людей. Аналізуючи педагогічні погляди Г. Сковороди, Г. Хоткевич писав: „Привчай себе бути задоволеним з малого і не наслідуй ростиючих серце. Вчися збирати думки твої до купи й обертати їх в середину самого себе. Бо щастя твоє в середині самого тебе” [4, 50].

Аналіз педагогічних творів Г. Сковороди свідчить про те, що викладацька діяльність ученого на Слобожанщині була недовгою, але надзвичайно плідною. Так, у 1759-1769 рр. Г. Сковорода викладав грецьку мову і поетику в Харківському колегіумі, який у той час вважався центром освіти на території Слобожанщини.

Робота зі студентською молоддю відкрила перед ученим перспективу розвитку педагогічних знань, умінь і навичок, творчого спілкування. Г. Хоткевич розповідав, що з 1768 року педагог почав викладати у додаткових класах колегіуму курс християнського добронравія, основні положення якого викладені ним у праці „Начальная дверь ко христианскому добронравию”. На лекціях з добронравія Г. Сковорода послідовно розвивав мислення учнів, звеличував розум як визначальну основу в духовному житті українського народу [1, 255].

Г. Хоткевич високо оцінював педагогічний хист і творчі нахили Г. Сковороди, який у процесі викладацької діяльності широко використовував музичне мистецтво як засіб духовного виховання молоді. З метою розвитку загальної культури своїх учнів він навчав студентів поезії й співам у супроводі музичних інструментів, намагався врахувати їхні природні здібності, що було одним із провідних принципів у його викладацькій діяльності.

Доцільно також звернути увагу й на те, що у роботі з учнівською молоддю Г. Сковорода окреме місце відводив театральному мистецтву, як одному із педагогічних методів виховного впливу на молоду особистість. За допомогою впровадження драматичних вистав у навчально-виховний процес педагог

прищеплював учням провідні принципи морального й громадянського виховання. Поруч з цим автор приділяв особливу увагу естетичному вихованню учнівської молоді та слушно стверджував, що навчати людину може тільки прекрасне[1].

Вивчення та узагальнення науково-педагогічних праць приводить до висновку, що джерелом ідей Г. Сковороди про суть, завдання і значення викладацької діяльності була насамперед українська народна мудрість. На ґрунті кращих традицій народної педагогіки вчений розв'язував питання моральності й педагогічної майстерності вчителя. У ході викладацької діяльності педагог правильно наголошував на тому, що освіта повинна стати загальнонародною й загальнодоступною.

Варто підкреслити, що демократичні педагогічні ідеї Г. Сковороди не знайшли розуміння й підтримки серед керівництва колегіуму. Відстоюючи прогресивні принципи педагогічного впливу на молодь, Г. Сковорода остаточно залишив викладацьку роботу. З цього приводу Г. Хоткевич писав: „Тепер його стежа визначилася і він (Г. Сковорода) без вагання пішов по ній. Він вже ніколи не буде професором, бо не хоче брати від своєї ученості нічого, що допомагало би йому улаштуватися в житті. Ученість буде йому потрібною тільки для його душі та для того, щоб просвіщати неосвічених” [3, 19].

Г. Хоткевич вважав, що просвітницька діяльність Г. Сковороди була корисною для слобожан, бо йому вдавалося „лікувати стомлені й заблукавші душі людей”. Підкреслюючи значущість педагогічного вчення Г. Сковороди, він наголошував, що поява такої величної постаті у свій час була цілком закономірною. На думку Г. Хоткевича, слова пророка застерігали від недобрих вчинків, розповідали про справжні цінності, закликали до душевної чистоти, надихали на добро та самовідданість.

Одним із провідних педагогічних прийомів Г. Сковорода вважав самопізнання. На цій основі він побудував свою теорію про сенс існування. Г. Хоткевич наголошував, що дослідник завжди намагався знайти в своїх учнях природну схильність до творчості, усвідомити унікальність кожної особистості. Вчений справедливо наголошував на тому, що кожен учень має свої природні нахили, які викладач повинен знайти й розвивати. Жити у згоді з природою, за Г. Сковородою, найбільше щастя [1, 254].

Потреба віддавати свої знання та навчати людей премудростям життя не залишала його. Згодом, отримавши запрошення стати домашнім учителем сина поміщика С. Тамари й оселившись у селі Коврай, Г. Сковорода знову розпочав викладацьку діяльність. У „Життєписі” Г. Хоткевич розповідав: „Сковорода згодився і знову з жаром взявся за діло – вбивати в голову розбалуваного хлопця всяке знання, а передусім благородство душі” [3, 12].

Головним підґрунтям педагогіки Г. Сковороди було трудове виховання.

Автор закликав свого учня, насамперед, готуватися до розумової й фізичної праці. Педагог передавав йому свої знання, навчав музиці, співу та поетичному мистецтву. Г. Сковорода намагався в задушевних бесідах на лоні природи примусити свого вихованця самостійно мислити, прищепити вміння відстоювати свою думку. Довіру і любов до свого наставника Василь Тамара виявляв упродовж усього життя. У 1788 році, вже на схилі літ, він із вдячністю згадував, скільки праці, терпіння й тактовності докладав Г. Сковорода, аби виправити помилки його домашнього виховання і стверджував, що завжди потребував порад свого вчителя [1; 254].

Приділяючи значну увагу навчанню селянських дітей, Г. Сковорода намагався закласти у їхні серця зерна добра й справедливості. Педагогу подобалося спілкуватися з дітьми, він бачив у них світлий завтрашній день слобожанського краю. Народний учитель добре розумів, що, при умові мудрого виховання малечі, є можливість у майбутньому значно поліпшити та вдосконалити навколишній світ.

Як всебічно розвинений і талановитий педагог, Г. Сковорода широко впроваджував у свою роботу з дітьми народні пісні. Звертаючись до українських звичаїв та обрядів, він влаштовував для дітей народні свята із використанням сопілок та хорового співу. Так, у листах до А. Ковалинського (1762-1764 рр.), педагог розповідав про досвід проведення різних музичних занять з дітьми [1; 255]. Під час музичних уроків у супроводі органу автор прищеплював уміння і навички виконання багатоголосної музики, розвивав музичні здібності учнів. Просвітницьку музичну діяльність учений спрямовував на вивчення народнопісенної творчості та історико-культурної спадщини слобожанської землі.

Г. Хоткевич розповідав, що Г. Сковорода повчав молодь, використовуючи приклади з власного життя, спрямовував її на добрі вчинки, розкривав істинні цінності людського буття, вчив приносити користь. Поділяючи педагогічні погляди народного учителя і філософа, він підтримував принципи української народної педагогіки, провідне місце у якій належало вихованню людини-трудівника [3].

Г. Сковорода доводив, що при умові вивчення здібностей дитини та їх послідовного розвитку можна виховати щасливу людину, створити благополучне суспільство. З огляду на це автор підкреслював, що радість знаходиться в душі кожної людини, яка отримує цей безцінний дарунок від природи. Проаналізувавши суть людського існування, народний вчитель прийшов до висновку, що розкіш, багатство, високі посади і, навіть, добра освіта не приносять відчуття щастя, яке залежить від спокою, чутливого серця, пізнання власної натури. Виходячи з цього, Г. Сковорода закликав радіти малому, не жадати чужого, нікому не заздрити і опанувати вищу науку земного

життя. Г. Хоткевич розповідав, що після довгих роздумів Г. Сковорода нарешті зрозумів, що мусить навчати людей жити по совісті та законах вічності: „Вже тоді визначався перед ним інший шлях – шлях вільного вчительства, без прив’язування себе до будь-якого місця, без грошей, ради одного імені Господнього і правди Його. Тепер він уже подолав самолюбство, яке йому шептало весь час: дивись, твої товариші по школі вже он які великі пани, а ти й досі ніщо. Він подолав у себе всі ті спокуси, які вели його на утерті шляхи світові й вирішив, що піде по зовсім іншій стежці, по своїй власній” [3, 13-14].

Г. Хоткевич прийшов до висновку, що поштовхом щодо усвідомлення свого призначення для Г. Сковорода були суттєві зміни у характері поміщика С. Тамари, які сталися під впливом мудрого вчителя. З цього приводу Г. Хоткевич зазначав: «Часом він жив у людей, котрих сам не любив, але через те, що думав навчати добру їх дітей, або їх самих обернути на себе, на свою душу. Він умів укрощати скажений панський норов, отже тоді легше жилося людям» [3, 20].

Таким чином, Гнат Хоткевич був упевнений в тому, що вивчення особливостей викладацької діяльності Г. Сковорода на Слобожанщині сприятиме поглибленню та удосконаленню навчально-виховної роботи з учнівською молоддю. Він справедливо вважав, що педагогічні ідеї народного вчителя, просвітницька діяльність та викладацький досвід допоможуть формуванню педагогічних поглядів щодо особистості вчителя, його освіченості, загальнокультурного рівня та педагогічної майстерності.

Г. Хоткевич довів, що викладацька діяльність Г. Сковорода на Слобожанщині стала вагомим внеском у історико-педагогічну науку і практику навчально-виховної роботи з учнівською молоддю. Систематизовані ним педагогічні погляди Г. Сковорода є невичерпним джерелом для творчого використання в процесі удосконалення теорії і практики національної освіти.

Література

1. Бакай С. Практична музично-педагогічна діяльність Г.С. Сковороди з молоддю на Переяславщині та Харківщині // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. пр. – Київ-Запоріжжя. – Вип. 26. – 464 с.

2. Попова Л., Роман Н. Педагогічна спадщина Г. Хоткевича: Теоретичні здобутки та досвід: Навч. посіб. – Харків: ХДПУ, 2003. – 200 с.

3. Роман Н. Формування музичної культури молоді в творчій і педагогічній діяльності Г.М. Хоткевича на Слобожанщині. Дис. ...канд. пед. наук. – Х.; 2000. – 212 с.

4. Хоткевич Г. Григорій Савич Сковорода. Х.: Гуманітарно-літературна асоціація Г. Сковорода, 1997. – 128 с.